

Könyvtárhasználat - Tájékoztató eszközök

Vázlat:

- A tájékoztató eszközök típusai:
 - Bibliográfia
 - Magyar Nemzeti Bibliográfia
 - Tájékoztató jegyzékek
- A katalógus fogalma:
 - cédulakatalógus
 - betűrendes (szerző, cím)
 - tárgyszó katalógus
 - sorozat
 - folyóirat
 - analitikus (gyűjteményes munkák tartalma)
 - szakkatalógus (ETO)
 - audiovizuális és elektronikus dokumentumok
 - számítógépes katalógus (adatbázis)

A tájékoztató eszközök típusai:

- Segédkönyv
 - Lexikon (betűrend)
 - Enciklopédia (tematika)
 - Szótár
 - Adattár
 - Bibliográfia
 - Biográfia
- Kézikönyv
- Atlasz
- Kronológia
- Közhasznú információforrás

A bibliográfia fogalma.

Bibliográfia: görög eredetű szó magyar fordítása: könyvészet. A könyvtári elméletnek és gyakorlatnak azt az ágát jelöli, amely az irodalmi művek tartalmi feltárásával és annak módszertanával foglalkozik. A különböző írásos és nem írásos (audiovizuális, optikai rögzítéses stb.) művekről bizonyos szempontok szerint készült jegyzékeket is bibliográfiának nevezik. Ezek legfontosabb jellegzetessége, hogy – ellentétben a katalógusokkal – nem egy könyvtár állományát, hanem általában a dokumentumokat, azok kisebb-nagyobb csoportjait, lelőhelyüktől függetlenül tárják fel. A bibliográfiák a legalapvetőbb könyvtári segédeszközök.

A bibliográfia típusai a tartalom, a feltárás mélysége és a megtalálás módja szerint:

- Általános bibliográfia
- Tematikus bibliográfia
- Szakbibliográfia
- Cikkbibliográfia
- Kurrens bibliográfia:
- Retrospektív bibliográfia
- Ajánló bibliográfia
- Rejtett bibliográfia

A Magyar Nemzeti Bibliográfia. A bibliográfiai leírás legfontosabb elemeinek ismertetése a főbb dokumentumtípusok esetében. Tájékoztató jegyzékek (referáló folyóirat, könyv- és egyéb dokumentumok ajánlásai).

Katalógus

Egy könyvtár állományát dokumentumok tételeinek rendszerezett gyűjteménye, amely biztosítja a feldolgozott kiadványok különböző szempontok szerinti visszakereshetőségét és az állományban való megtalálhatóságát. A katalógus a könyvtári állomány feltárásának alapvető eszköze, amely az egyes dokumentumokról készített leírásokat (katalóguscédula) különböző szempontok szerint rendezve tartalmazza. A teljes feltárást a legtöbb könyvtárban a katalógusrendszer biztosítja, amely magában foglalja az adott állomány eltérő szempontok szerinti, más-más jellemző elem kiemelésével létrehozott többféle katalógusát.

A katalógustételek adattartalma, a visszakeresés (a besorolási adatok megválasztása) és a rendszerezés szempontjából lehet *leíró* (betűrendes) katalógus és *tárgyi* katalógus. Az első formái, a második tartalmi feltárást tesz lehetővé. Utóbbinak két típusa van: *szakkatalógus*, *tárgyszó katalógus*. *Fizikai formáját* tekintve lehet *katalóguscédula* ill. *számítógépes katalógus*.

Nyilvánosság szempontjából megkülönböztethető *publikált* vagy csak *helyben*, de korlátozás nélkül használható katalógus.

Rendeltetés szerint készülhet *olvasói* katalógus és lehet a könyvtári belső ügymenet céljaira készített, nem nyilvános, *szolgálati katalógus*. A katalógusok mindig csak egyetlen könyvtár anyagát tárják fel.

Katalóguscédula

A katalóguscédula kartonlap, amelyre a katalógusokba történő beosztás céljából ráírják az állományba került dokumentum címleírását vagy bibliográfiai leírását, az adott mű raktári jelzetét, valamint a szakjelzetet. A katalóguscédulák általában középütt ki vannak lyukasztva, hogy a katalógusszekrény fiókjaiban rögzíteni lehessen őket. Nemzetközileg elfogadott méretük 125x75 mm, de ettől eltérő nagyságú katalóguscédulák is használatosak. A katalógusfiókokból katalóguscédulákat még időlegesen is tilos kivenni!

931		
G 45		852226
Ghirshman, Roman		
Az ókori Irán : Médek, perzsák, pártusok / Roman Ghirshman. — Bp. : Gondolat, 1985. — 349 p., XVI t. : ill. ; 20 cm		
Eredeti cím: L'Iran des origines à l'Islam		
ISBN 963 281 495 9 kötött : 75,— Ft		
*Irán		
935	Irán — Történelem i. e. 4. évezred—i. sz. 7. sz.	
904(35)		
a B I		

894	→ Szakjelzet
F 40	→ Cutter-szám
Fekete Sándor (1927-)	
Így élt a szabadságharc költője : [Petőfi Sándor élete saját műveiben kortársai emlékezetében és egykorú képekben] / írta Fekete Sándor. - 7. kiad. - Budapest : Móra Könyvkiadó, 1997. - 185 p. : ill. ; 21 cm	
(Így élt..., ISBN 0324-3028)	
ISBN 963-11-7376	kötött : 350,- Ft
* Petőfi Sándor (1823-1849)	
894.511 Petőfi	→ Tárgyszó
929 [894.511] Petőfi	→ ETO-számok

Cutter-szám

(Egy betű és egy 2, vagy 3 jegyű szám – pl. T 231)

Betűrendi jelnek is szokták nevezni. Charles Herni Cutter (1837-1903) amerikai könyvtáros által kidolgozott rendszer a könyvek betűrendes raktározására. Módszerének lényege az, hogy a könyvek két elemből álló jelzetet kapnak: egy betűt, amely azonos a szerző vagy a tárgyi rendsző első betűjével (szerző nélküli műveknél az *a* és az *az* névelőket nem kell figyelembe venni), és egy 2, vagy 3 jegyű számot, amely minden betűn belül újra kezdődik, és a szerzők nevének abc sorrendjében nő. Ezeket a *Cutter táblázatok* mutatják. Ezt a rendszert használják a közművelődési és iskolai könyvtárak szépirodalmi műveinek raktározásánál és a szabadpolcon is. Szakirodalmi művek esetén is alkalmazható, csak ebben az esetben még szakjelzettel is ki kell egészíteni.

Könyvtárban a könyveket egy ETO és egy Cutter-szám határozza meg helyét a polcokon.

Tárgyi katalógus

A tárgyi katalógus bármely könyvtár állományának tartalom szerinti feltárását tartalmazza. Két fajtája van: *szak-katalógus, tárgyszó-katalógus.*

Katalógushálózat

Egy bizonyos könyvtár különböző katalógusainak egymást kiegészítő, összefüggően szerkesztett rendszere. Az a feladata, hogy a könyvtári állományt többféle szempontból is (betűrend, szakrend) feltárja, ezáltal felhasználók eltérő igényeinek (kölszönzés, helybeolvasás, olvasószolgálat, tájékoztatás) eleget tegyen.

Katalógusszekrény

A katalógusszekrény a katalóguscédulákat őrzi. Fiókjainak alján fémzalag vagy fémrúd húzódik a cédulák rögzítésére. Egy-egy fiókban mintegy 900 cédula fér el.

Elektronikus katalógus - Adatbázis

Az adatbázis nagymennyiségű információ megőrzési módja: strukturált adattároló rendszer, amely az adatokat mezőkbe és rekordokba szervezve, részleteiben is visszakereshetően tárolja.

- MOKKA: Magyar Országos Közös Katalógus
- OPAC: Online Public Access Catalog (hálózaton hozzáférhető könyvtári katalógus)
- ODR: Országos Dokumentumellátó Rendszer
- NEKTAR: az OSZK Nemzeti Könyvtári Átfogó Információs Rendszer

A szépirodalmi művek és az ismeretközlő irodalom (szakirodalom) csoportosítása, rendszere.

A könyvtárakban található állomány két fő csoportja a szépirodalmi művek és az ismeretközlő irodalom. Ezeket elkülönítve tárolják a könyvtárak. Tárolásuk rendje is némileg eltérő.

A szépirodalmi művek csoportosítása, rendszere.

A szépirodalmi művek esetében a legegyszerűbb és leglogikusabb az, ha a könyveket szerzőjük (ennek hiányában címük) szerint soroljuk betűrendbe.

- A könyvtári betűrend nem tesz különbséget a rövid és a hosszú magánhangzók között, hiszen ez a betűrend nemzetközi.
- Ugyanezért a két-és háromjegyű betűk jegyeit külön betűként értelmezzük (Pl: cs=c+s, zs=z+s)
- Így a könyvtári ábécé betűi a következők: **a b c d e f g h i j k l m n o ö p q r s t u ü v w x y z**
- A besorolásnál a névelőt (a, az, egy) nem vesszük figyelembe:
- Ha a címek első szava, illetve a szerzők vezetékneve megegyezik, a besorolás a következő szó vagy a keresztnév alapján történik.
- Ugyanazon szerzők különböző műveit címük alapján sorolják be.

Annak érdekében, hogy a besorolás könnyebben és gyorsabban menjen, az amerikai könyvtáros, Cutter (ejtsd: katter) táblázatot készített. Ennek segítségével minden szerző (vagy cím) kap egy ún. Cutter-számot, amely egy betűből és egy kétjegyű számból áll. A betű mindig a szerző (cím) kezdőbetűjére, a szám pedig az azon belüli betűrendi helyre utal. Így tartományokra bontja az ábécébe rendezett könyveket. (pl.: Madách = M 10, Mikszáth = M 67, Mórá = M 86)ez megkönnyíti a könyvek elhelyezését a polcokon. A táblázatot a könyvtárosok használják, neked nem kell jegyezned. Minden könyv gerincén vagy borítóján megtalálod ezt a számot, s ez segít a kötet helyének megtalálásában. A szépirodalmi művek raktári, illetve szabadpolcos elhelyezését csak a Cutter-szám határozza meg.

Például:

A 57

Az ábécé betűje az adott mű szerzőjének vezetéknev-kezdőbetűje. (pl. Hans Christian Andersen ➡ A, Arany János ➡ A) A mellette álló kétjegyű szám (10-től 99-ig) jelöli az azonos betűvel kezdődő írók közötti sorrendet. (pl. Andersen, H. C. ➡ A 57,

Arany János ➡ A 76)

A tudományos szakirodalom csoportosítása, rendszere.

ETO (Egyetemes Tizedes Osztály)

Az ismeretközlő könyveket tartalmuk szerint csoportosítják. A csoportosítás a számok tizedes rendszere alapján létrehozott *Egyetemes Tizedes Osztály (ETO)* szerint történik. A „tizedes osztályozás” a tizedes számok elvén alapul. A (nulla) egész szám és a tizedes vessző (0,) után következő tizedes számok annál kisebb részegységet „képviselnek”, minél több számjegyűek.

A *nulla és a tizedesvessző* elhagyásával előre került első tizedes szám lett a főtáblázati szám. Így az Egyetemes Tizedes Osztályozás a tudományokat tíz főosztályba sorolja:

0	általános, összefoglaló művek,
1	filozófiai (lélektan, etika, esztétika),
2	vallás,
3	társadalomtudományok,
4	üres (nyelvtudomány volt, megszűnt),
5	természettudományok,
6	alkalmazott tudományok, technika (orvostudomány, mezőgazdaság, műszaki, technikai tudományok, ismeretek, ipar stb.)
7	művészetek, sport,
8	nyelv, és irodalomtudomány,
9	földrajz, életrajz, történelem.

Az ismeretterjesztő műveket a könyvtárakban témájuk, tárgyuk alapján osztályozzák, és ennek megfelelően számokkal (szakjelzettel) jelölik. Az azonos témával foglalkozó könyvek ugyanazt a szakjelzetet kapják, azon belül pedig íróik/szerzőik betűrendje határozza meg helyüket a polcon. Így az ismeretterjesztő művek **raktári jelzete** egy szakjelzetből (ETO-szám) és egy Cutter-számból áll. Pl.: Fekete Sándor: Így élt a szabadságharc költője című könyvének raktári jelzete

Szakjelzet: 894 ➡ Magyar irodalom

Cutter-szám F ➡ Fekete Sándor, 40: az F kezdőbetűs szerzők közül a könyvtárban a 40.

Az **ismeretközlő irodalom** esetében azonban nem elegendő a Cutter-szám, nem csak szerző, hanem téma megjelölése is fontos, mivel a legtöbbször ennek alapján keressük a könyvet.

Ezért a betűrendi jel mellett egy háromjegyű szám is, ún. szakrendi jel (=szakjelzet) is található, amely a dokumentum tartalmát fejezi ki. Ennek alapján egy a tízes számrendszerre épülő, a tudományokat számok segítségével osztályokba soroló rendszer, az **Egyetemes Tizedes Osztályozás (ETO)**. Ennek 10 fő csoportja van, nullától kilencig sorolja fel a nagyobb tudományterületeket.

Ezt a tíz csoportot további osztályokra, alosztályokra bontották, így alakultak a háromjegyű csoportok (pl.: 700=művészet; 780=zene; 785=hangszeres zene). Egy ilyen háromjegyű szám a **könyv szakrendi jele**. (Ezeket nem kell megtanulni.) A betűrendi jel (a Cutter-szám) és a szakrendi jel együtt adja az ismeretközlő dokumentum raktári jelzetét, amely a könyvön és a hozzá tartozó katalóguscédulákon is megtalálható. Ez biztosítja, hogy a könyv mindig megtalálható legyen a polcon, illetve hogy a helyére kerüljön vissza. A szabadpolcon az ismeretközlő műveket a raktári jelzet alapján rendezi el, és te is így találod meg, a szakrendi jel segítségével, majd azon belül a betűrendi jel szerint.

Egyes könyvtárakban emellett különböző tájékoztató feliratok és a polcokon elhelyezett választólapok (könyvtáros nyelven: „fülek”) is segítenek a tájékozódásban.

Az iskolai és a közművelődési könyvtár kölcsönözhető és helyben olvasható állománya is kap raktári jelzetet. Arról, hogy elviheted-e haza a kiválasztott könyvet, a kötetben elhelyezett pecsét tájékoztathat (felirata lehet például „Nem kölcsönözhető” vagy „Kézikönyvtár”). A legtöbb könyvtárban a kötet gerincére ragasztott színcsík jelöli, ha a könyv a kézikönyvtári állomány része, tehát nem kölcsönözhető.

A nagyobb könyvtárak zárt raktárai gyakran nem így, hanem a folyamatos számsorrend alapján (a leltári szám növekvő sorrendjében) helyezik el a példányokat.

A leltári számokat a könyvek beszerzési sorrendjében adják a műveknek. Ez azonban a könyvtárosok dolga, rajtuk kívül más nem is léphet be a raktárba.

Számítógépes katalógus (adatbázis): <http://www.mek.oszk.hu>